



*Карсим І. А.*

**Професор Степан Сольський:  
до історії біблійної школи  
Київської Духовної  
Академії 2-ї пол. XIX ст.**

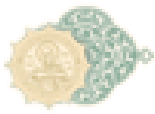
**С**тепан Михайлович Сольський, професор КДА, був власне одним з перших науковців, хто стояв біля витоків вітчизняної біблійної школи.

Народився майбутній вчений 27 грудня 1834 р. в сім'ї сільського священика Волинської єпархії. Початкову освіту він отримав у Волинській Духовній Семінарії (1851–1857 рр.), а вищу — в КДА (1857–1861 рр.). Після закінчення академічного курсу за першим розрядом, 14 жовтня 1861 р. він був призначений вчителем Київської Духовної Семінарії з предмету Св. Писання, і займав цю посаду близько трьох років. 5 жовтня 1862 р. був затверджений Св. Синодом у вченому ступені магістра богослов'я, а з 5 листопада 1861 р. і до кінця своєї семінарської служби був помічником інспектора Семінарії<sup>1</sup>.

В той час кафедру Священного Писання в КДА займав один професор, який викладав і Старий, і Новий Завіти. В 1863 р., з ініціативи ректора Академії архімандрита Філарета (Філаретова), конференція КДА прийняла рішення закрити одну з кафедр математики і відкрити замість неї другу кафедру Св. Писання. Ректор звертав увагу на значення, обсяг і порядок викладання в Академії Св. Писання, і зауважував, що розподілити працю на цій кафедрі між двома викладачами конче необхідно, зважаючи на те, що завдяки перекладу Біблії російською мовою усі прошарки населення тепер можуть вільно її читати. Крім того, в суспільстві поширювались різні богословські знання, які брались переважно з іноземних французьких і німецьких систем, бо вітчизняних не було<sup>2</sup>. Залишати надалі цю ситуацію незмінною було б вже просто небезпечно для православної богословської науки — потрібно було створювати

<sup>1</sup> Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДАУК). Ф. 711. Оп. 1. Спр. 10959. Арк. 9.

<sup>2</sup> Там само. Оп. 3. Спр. 671. Арк. 2–4 зв.



свою біблійну богословську школу. Оскільки богословська наука розвивалась головним чином викладачами у духовних академіях, а одному професору на той час важко було займатись серйозними дослідженнями і Старого, і Нового Завітів, в КДА і відкрили додаткову кафедру Св. Писання.

Першим викладачем кафедри Св. Писання Нового Завіту КДА став Степан Сольський. 14 квітня 1864 р. за наказом Св. Синоду його призначили бакалавром КДА за цією кафедрою<sup>3</sup>. З того часу, протягом понад 32-х років, до 25 січня 1897 р., він займав її спочатку в званні бакалавра (1864–1867 рр.), потім екстраординарного професора (1867–1878 рр.), і нарешті, ординарного (з 16 вересня 1889 р. заслуженого) професора Академії (1878–1897 рр.). З 1866 р. певний час викладав і Старий Завіт. Крім того, він дуже часто виконував в цей час й інші доручення та обов'язки: члена Ради Академії від богословського відділення (1869–1877 рр.), помічника інспектора (1865–1869 рр.), члена й голови тимчасового будівельного комітету при Академії (1875–1879 і 1886–1888 рр.) та інспектора Академії (1875–1878 рр.)<sup>4</sup>. Був нагороджений численними орденами від російського уряду (орденами Св. Станіслава, Св. Анни, Св. Володимира різних ступенів), та іноземних держав (орденом Такова, орденом Зірки)<sup>5</sup>.

Збереглися численні програми викладання Св. Писання Нового і Старого Завітів, складені Степаном Сольським<sup>6</sup>.

Роки початку праці Степана Сольського в Академії були часом посиленої і плідної богословсько-літературної діяльності, тісно пов'язаної з предметами його семінарського, а потім академічного викладання. Причому це були як наукові праці, призначені для спеціалістів (у «Трудах КДА», «Православном Обзорении»), так і популярні — для широких верств населення, що друкувалися у журналах «Воскресное Чтение», «Руководство для сельских пастырей».

Серед головних праць С. М. Сольського можна назвати наступні:

1. Влияние православия на тысячелетнюю жизнь России («Руководство для сельских пастырей», 1862. № 36, 37);

2. Популярное объяснение евангельских притчей («Руководство для сельских пастырей», 1864. № 20; 1865. № 36);

3. Изъяснения:

а) начальных слов Евангелия от Иоанна (там само, 1865);

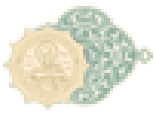
б) прощальной беседы ап. Павла с ефесскими пастырями (там само, 1868);

<sup>3</sup> Там само. Оп. 1. Спр. 10959. Арк. 10.

<sup>4</sup> Там само. Арк. 11 зв. 12; Титов Ф., свящ. Стефан Михайлович Сольский (некролог) // ТКДА. 1900. № 12. С. 629–630.

<sup>5</sup> ЦДІАУК. Оп. 1. Спр. 10959. Арк. 12–25.

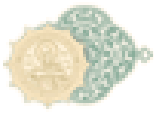
<sup>6</sup> Там само. Оп. 3. Спр. 667, 895, 1017, 1082; оп. 1. Спр. 5243, та ін.



- в) изречений Господа Иисуса Христа о Церкви и церковном суде (там само, 1873. № 48);
- г) учения ап. Павла о воскресении мертвых (там само, 1870).
4. Бібліографічні відгуки на праці у галузі богослов'я:
- а) «О земной жизни Иисуса Христа» (в переводе с немецкого языка Х. Орды) (там само, 1867. № 5);
- б) «Об истории проповедничества в России» (там само, 1873);
- в) «О “Толковом Евангелии” архим. Михаила» («Воскресное Чтение», 1870. № 10);
- г) «Об истине и величии христианства», из апологетических чтений Ците, переведенных священником Тачаловым (там само);
- а) «Об исследовании вопроса об авторе сочинений, известных с именем св. Дионисия Ареопагита» (там само, 1871);
- е) «О “Руководствах к последовательному чтению учительных и пророческих книг Ветхого Завета”» Х. Орды (ТКДА, 1871. № 8);
- е) і про багато інших праць, котрі призначались для священнослужителів (в «Руководстве для сельских пастырей» за 1860–1870 рр.).
5. Краткий очерк истории Священной библиологии и экзегетики с древнего до позднейшего времени (ТКДА, 1866. № 10–12).
6. Употребление и изучение Библии в древней России («Православное обозрение», 1868. № 10, 11).
7. Обзорение трудов по изучению Библии в России с XV в. до настоящего времени (там само, 1869. № 4–5).
8. Из Чтений по Ветхому Завету (ТКДА, 1870. № 9; 1871. № 7).
9. Сверхъестественный элемент в новозаветном откровении, по свидетельствам евангелий и посланий ап. Павла (ТКДА, 1876. № 1, 2, 5, 9, 12; 1877. № 1). (Це докторська дисертація Сольського, він був затверджений у вченому званні доктора богослов'я Св. Синодом 8 травня 1878 р.)
10. Из лекций по Новому Завету (ТКДА, 1877. № 8; 1878. № 4).
11. Об участии императора Александра I в издании Библии на русском языке (ТКДА, 1878. № 1).
12. О библейском мирозерцании в жизни древнерусского народа (ТКДА, 1878. № 11).

Крім того, під час своєї академічної служби С. М. Сольський майже щорічно говорив проповідь з церковної кафедри під час однієї з пасій, котрі відправлялися в Києво-Братському монастирі під час Великого посту. Це було традиційним для викладачів КДА. Потім ці проповіді публікувалися, звичайно, в академічному журналі<sup>7</sup>. У своїх церковних

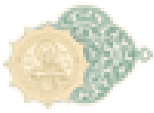
<sup>7</sup>ТКДА. 1872. № 3. С. 601–608; 1873. № 3. С. 435–442; 1874. С. 350–358; 1877. № 3. С. 613–620; 1885. № 4. С. 457–467; 1887. № 4. С. 523–533; 1888. № 5. С. 45–52; 1889. № 4. С. 541–549; 1891. № 4. С. 640–648; 1892. № 4. С. 537–545; 1894. № 4. С. 554–562; 1896. № 3. С. 413–420 та ін.



словах, як і в наукових роботах, Сольський торкався потреб часу. Улюбленою його темою було питання: де знайти порятунк від негараздів, що трапляються з нами, і на це питання давав відповідь, що зцілення від хвороб потрібно шукати не в покращенні економічних, матеріальних умов, не в накопиченні природничонаукових знань, що дають нам можливість підкорювати природу, не в сучасних модних ідеях про рівність і свободу, а в засвоєнні життєдайних начал вчення Христового, в житті згідно з любов'ю Христовою, у вихованні внутрішньої людини. З великим сумом проповідник відзначав такі явища, як зростаюче серед людей зло, криза важкого розслаблення розуму, скарги на те, що дуже мало стало людей з твердими переконаннями. Старе втратило усіляку силу, а в новому не знайшли того, чого шукали. Роздвоєність у поглядах, сумніви в тому, що вважали раніше святим і недоторканим, стали притаманними багатьом. І думка проповідника часто переносилась від сумного теперішнього до стародавньої Русі, до давньоруського народу, до священних передань, заповіданих нам батьками.

Першою науковою працею Степана Сольського була його стаття «Краткий очерк истории свящ. библиологии и экзегетики»<sup>8</sup>. Нарис починається з мужів апостольських і закінчується характеристикою сучасних авторів найвидатніших католицьких і протестантських праць в галузі бібліології та екзегетики. Особливу увагу автор звернув на історію тлумачення священних книг, і завдяки цьому тривалий час праця не втрачала своєї актуальності. У нарисі наводиться стисла характеристика отців-екзегетів Кесарійської, Едеської, Антіохійської шкіл і західних екзегетів, зокрема праць св. Іоанна Златоуста, бл. Феодорита, Ісидора Пелусіота, з західних — бл. Августина та Ієроніма. Нарис вирізняється зрозумілістю і чіткістю. В ньому зустрічаються цікаві зауваження щодо історії новозавітного канону і новозавітного тексту. Так, на питання, чому в писаннях мужів Апостольських — свт. Климента Римського, Варнави, Єрма немає цитування новозавітних книг, тоді коли Старий Завіт цитується в них часто, з точним зазначенням імені письменника, дається така відповідь: Апостольським мужам, котрі писали настанови для християн, не було потреби посилатись на письмове вчення Апостолів, дуже добре відоме їх сучасникам. Їм потрібно було розкрити і пояснити це вчення, живе на вустах їх читачів; а для цього найкращим ґрунтом були старозавітні книги. На них посилався Ісус Христос; в них шукали підтвердження свого вчення Його учні; їх приклад наслідували їх найближчі послідовники. Таким чином, щоб говорити про близькість писань Апостольських мужів до писань самих Апостолів, потрібно звертати увагу не стільки на зовнішню залежність їх від останніх, скільки на внутрішній напрямок, тон, дух і зміст їх писань. Про знайомство Апостольських

<sup>8</sup>ТКДА. 1866. № 10. С. 157–190; № 11. С. 305–342; № 12. С. 466–506.



мужів з писаннями Апостолів можна зробити висновок не за чисельністю цитат з їх послань, в чому поки що не було особливої потреби, а за їх мовою, за деякими зворотами у викладенні і вираженні істин християнського віровчення, за загальними думками тих і інших<sup>9</sup>.

Про праці Орігена з виправлення новозавітного тексту автор виражався дуже обережно: не відомо, чи займався Оріген виправленням новозавітного тексту; виходячи з того, що деякі списки ним підписані широко використовувались і користувалися повагою, можна припустити, що хоча критично він не звіряв новозавітного тексту, але прагнув дістати кращі, найбільш правильні його списки<sup>10</sup>. Про праці в цьому напрямку антіохійського пресвітера Лукіана Сольський пише: заснувавши в Антіохії училище, котре згодом стало знаменитою антіохійською школою, зібравши стародавні біблійні списки, він зайнявся переглядом і виправленням тексту як Старого, так і Нового Завіту<sup>11</sup>. Ця думка про праці Лукіана з виправлення тексту й Нового Завіту згодом знайшла на свою користь багато підтверджень, про що потім писали й західні дослідники.

Продовжуючи свою роботу, Степан Сольський написав короткий нарис бібліології та екзегетики в Росії — дві статті «Употребление и изучение Библии в России»<sup>12</sup> і «Обозрение трудов по изучению Библии в России с XV века до настоящего времени»<sup>13</sup>. Автор пояснив, що він досліджував це питання через те, що на той час почали з'являтися переклади Біблії російською мовою. Перший нарис доведений до XV ст., поділяється на два розділи: період до-монгольський і після-монгольський. Автор наводить дані про біблійні книги, що дійшли до нас у слов'янському перекладі свв. Кирила і Мефодія<sup>14</sup>, про внутрішнє достоїнство першого слов'янського перекладу, про мову й писемність книг Священного Писання у перекладах на Русі<sup>15</sup>.

У другому нарисі, котрий є продовженням першого, йде мова про біблійні списки в Росії XV ст., про Генадійську Біблію і її списки, про праці Максима Грека і його учнів в галузі тлумачення Священного Писання (переклад тлумачної Псалтирі, бесід св. Іоанна Златоуста на Євангелія від Матфея і Марка); про Острозьку Біблію і видання, які їй передували.

Про Острозьку Біблію автор висловив таку думку: Острозьке видання Біблії, хоча й було зроблене дуже старанно, не могло бути досконалим. Його поява була викликана потребами часу, робилося воно з успіхом,

<sup>9</sup> Сольський С. М. Краткий очерк истории свящ. библиологии и экзегетики. ТКДА, 1866. № 10. С. 164–465.

<sup>10</sup> Там само. С. 178–179.

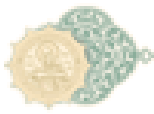
<sup>11</sup> Там само. С. 183.

<sup>12</sup> Православное Обозрение. 1868. № 10. С. 145–180; № 11. С. 251–270.

<sup>13</sup> Православное Обозрение. 1869. Т. 1. С. 190–221; 538–577; 797–822.

<sup>14</sup> Сольський С. М. Употребление и изучение Библии в России // ПО. 1868. № 10. С. 146–156.

<sup>15</sup> Там само. С. 155–162.



і могло задовольнити лише потреби часу, було першим досвідом друкованого слов'янського тексту у нас, який з часом мав вдосконалюватися. Острозькі видавці намагалися відтворити переклад грецького тексту, прийнятий у греко-східній Церкві і схвалений всіма важливими стародавніми екзегетами. Але вони не могли цього досягти — прийнятий ними за основу список біблійних книг, що його надіслав великий князь Іван Васильович IV, у своєму складі вже містив значні виправлення, доповнення й цілі перекладені книги з Вульгати<sup>16</sup>.

Далі йде мова про праці Єпифанія Славинецького з перекладу вітчизняних таумачень на книги Священного Писання, про передруки, з незначними змінами, за царя Олексія Михайловича Острозької Біблії, про підготовку нового видання Біблії, розпочату під керівництвом Єпифанія Славинецького, про праці з виправлення і таумачення слов'янського тексту за часів правління Петра I, Катерини, Єлизавети Петрівни, Олександра I. Нарис, написаний на основі документальних джерел, був доведений до сучасності.

Була викладена й історія російського перекладу Біблії. Про переклад Нового Завіту, зроблений у 1821 р., автор говорить, що цей переклад, як перший досвід, котрий з часом мав вдосконалюватися, заслуговує на увагу і повагу<sup>17</sup>; про переклад Нового Завіту в 1860–1861 рр. зауважено, що текст нового видання став ближчим до грецького оригіналу і давньослов'янського перекладу, але за всього того все ще не може замінити давньослов'янського перекладу з огляду на те, що останній краще відтворює думки грецького тексту<sup>18</sup>. У нарисі не була випущена з уваги жодна з найважливіших вітчизняних праць в галузі екзегетики, їм давалася стисла, але правильна характеристика. Зі смутком автор відзначав, що, незважаючи на те, що кількість робіт з вивчення Священного Писання у нас весь час збільшується, поки що немає потрібного наукового керівництва з вивчення Священих Книг, а для їх успішного вивчення і самостійного розвитку вітчизняної науки з Священного Писання потрібно видати у вірному вигляді оригінальні біблійні тексти — єврейський і грецький, а також праці екзегетів III–XII ст., хоча б східної Церкви<sup>19</sup>.

Степан Сольський продовжив свою роботу над вступом до Священих Книг, і у 1870–1871 рр. опублікував дві великі статті: «Из чтений по Ветхому Завету»<sup>20</sup>. В першій статті спочатку наводяться короткі відомості про книги Старого Завіту; визначення науки, що займається

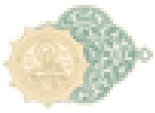
<sup>16</sup> Сольський С. М. Обзорение трудов по изучению Библии в России с XV века до настоящего времени // ПО. 1869. Т. 1. С. 216, 219–220.

<sup>17</sup> Там само. С. 806.

<sup>18</sup> Там само. С. 811.

<sup>19</sup> Там само. С. 822.

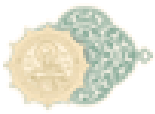
<sup>20</sup> ТКДА. 1870. № 9. С. 589–640; 1871. № 7. С. 71–117. ТКДА. 1878. № 1. С. 172–196.



його вивченням, її завдань, розділів, зв'язку з іншими богословськими науками, нарис її розвитку, викладається історія походження Старозавітних Книг. У другій статті викладена досить детально історія зібрання Старозавітних Книг в один священний кодекс, або історія старозавітного канону.

З 1871 р. Степан Сольський займався підготовкою докторської дисертації на тему «Сверхъестественный элемент в новозаветном откровении», котру почав публікувати в «Трудах КДА» в 1876 р. Ця праця мала переважно апологетичний характер. Предметом дослідження був обраний надприродний елемент в новозавітному одкровенні з метою довести надприродний, божественний характер християнства проти тих, хто дивився на нього, як на звичайне, природне явище. Що християнство має божественне походження, в цьому можна переконатись з аналізу двох основних його елементів: по-перше, новозавітних чудес, котрі не можна пояснити якими-небудь психічними і фізичними факторами; по-друге, з розуміння самого новозавітного вчення, котре являє собою відображення божественного світла, а не є простою вищою формою природного розвитку людства. Таким чином, дослідження автора, котре можна ще назвати «Про божественність, чи надприродність християнства», поділяється на дві частини: 1) про новозавітні чудеса і 2) про новозавітне вчення Ісуса Христа і Його учнів. До цих двох частин приєднується, як певним чином їх синтез, третя частина, де пояснюється, який вплив справляли на сучасників новозавітні чудеса і новозавітне вчення. Найбільш повною і розкритою є перша частина праці. Тут перш за все уважно розглядаються свідчення про чудесні події і факти, котрі можна знайти у першому посланні до Фесалонікійців, у посланні до Галатів, у першому посланні до Коринфян і частково у посланні до Римлян, а всупереч представникам критики доводиться, що чудесність, про яку говорить ап. Павло, є чудесність справжня, реальна, а не вигадана; свідками її були цілі християнські громади, котрі бачили серед себе живе одкровення Духа Божого. Оскільки справжність зазначених послань ап. Павла визнають і представники критики, то вони повинні згодитись, що ця чудесність ніяк не належить до більш пізніх напівміфічних розповідей.

Сольський доводив, що чудесність книги Діянъ Апостольських і Євангелія нічим не відрізняється, за своєю суттю, від чудесного, надприродного елементу, котрий є в посланнях ап. Павла. Особливо детально захищається надприродність навернення ап. Павла і потім, в порядку плану роботи, — чудо воскресіння Христового; ці розділи належать до кращих сторінок твору. Загалом дослідження свідчить про богословсько-філософський напрямок мислення автора, силу й самостійність його суджень і величезну ерудицію.



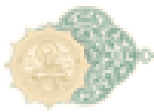
В 1877–1878 рр. Сольський публікує свою працю «Из лекций по Новому Завету»<sup>21</sup>. Тут звертають увагу перш за все міркування про викладання науки Св. Писання в семінаріях і духовних академіях. Автор зауважував, що відведення першого місця кафедрі Священного Писання у статуті семінарій і академій є справді доцільним. Ґрунтовне знання старозавітних і новозавітних Писань повинне бути першоджерелом богослов'я; в них є початки всіх галузей богословських знань, і відводити їм другорядне місце у групі богословських систем означало б відсувати на задній план першоджерело істини. Сольський висловив бажання, щоб вивчення Старого Завіту в Семінарії перенесли з нижчих класів у вищі, оскільки одночасне вивчення того й іншого Завітів не шкодить справі, але науково-критичне знайомство з Новим Заветом у вищих класах і популярно-екзегетичне вивчення Старого Завіту в нижчих шкодить знанням останнього. Для більш ґрунтовного вивчення книг Священного Писання можна було б зробити вивчення єврейської і грецької мов обов'язковим для вихованців семінарій і академій, оскільки від хороших знань останніх залежить серйозне наукове знайомство з священними текстами. Це побажання Сольського згодом здійснилося.

Повторивши раніше висловлену ним думку про те, що у нас немає наукового керівництва з вивчення книг Священного Писання, Сольський говорить, що йому хотілося б написати такий вступ у новозавітні книги, котрий, з критичним викладенням відомостей, що до них відносяться, поєднав би у собі цілісний і систематичний огляд їх змісту, котрий у своїх остаточних висновках давав би чіткі відповіді на питання, що їх ставить сучасна наука щодо книг Нового Завіту. Але сам Сольський поклав лише початок цій праці: його опубліковані лекції з Нового Завіту закінчуються критичним аналізом свідчень Папія Ієрапольського про друге Євангеліє. Був опублікований лише розділ про походження Євангелій від Матфея і Марка.

В цих лекціях найбільше звертає увагу те, що говориться про склад чи побудову наукового вступу у новозавітні книги. Завданням його має бути, з одного боку — утвердження церковного історичного передання про новозавітні книги (історія походження, історія канону й історія тексту), а з іншого — огляд змісту цих книг. Таким чином, автор проектував, як частину вступу, огляд змісту новозавітних писань, і це було оригінальним тому, що такі вступи на заході так не будувались. Історію ж тлумачення Священних Книг, котру в той час також відносили до вступу, Сольський, навпаки, виключає: на його думку, історія екзегетики відноситься вже до використання біблійних текстів, але не до з'ясування їх суттєвих і характерних приналежностей.

<sup>21</sup> ТКДА. 1877. № 3. С. 243–284; 1878. № 4. С. 98–127.





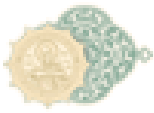
З 1876 до 1878 р. Сольський плідно займався науковою діяльністю. У 1878 р. були опубліковані дві його доповіді: «Об участии Императора Александра Первого в издании Библии на русском языке»<sup>22</sup> — доповідь, виголошена на зібранні в день століття з дня народження імператора Олександра І, і «О библейском мирозерцании в жизни древнерусского народа»<sup>23</sup> — промова на урочистому зібранні КДА 28 вересня 1878 р.

Перша доповідь є продовженням праці «Обозрение трудов по изучению Библии в России с XV в. до настоящего времени». В ній, після попередніх даних про походження біблійного товариства на заході і в Росії, дається відповідь на наступні питання: 1) для якої мети призначав російський переклад Біблії сам імператор; 2) яких виконавців своєї волі він знайшов; 3) чи зустрів цей захід підтримку в сучасному російському суспільстві, і 4) чому його намір так довго не виконувався. Автор доводить, що справа перекладу Біблії російською мовою відповідала духу східної Церкви, котра завжди намагалась наблизити слово Боже до розуміння народу. Тому ідея перекладу зустріла схвалення у всіх прошарках суспільства. В тому, що справа перекладу була на тривалий час призупинена, провина не духовенства й не суспільства, а причина в тому, що під егідою біблійного товариства почали поширюватись антиправославні ідеї, і це компрометувало в очах багатьох людей біблійне товариство. Після усунення цих випадкових обставин бажання імператора Олександра І справді здійснилось.

Друга стаття була присвячена біблійному світогляду в житті давньоруського народу. Автор зазначав, що під біблійним світоглядом мається на увазі те біблійне вчення про Бога, про світ, людину і її призначення, котре задає напрямок думок народу, визначає його склад життя і накладає певний відбиток на весь його суспільний, сімейний і особистий розвиток. Сольський доводив, що руський народ з самого початку щиро прагнув засвоїти християнський світогляд, але засвоював його під образами й натуральними символами язичницької старовини. Поряд з безсумнівним змішанням в народній творчості християнських елементів з язичницькими, можна відзначити чимало й таких творів, де біблійні істини відтворені чисто. На давньоруське розуміння християнства вплинула особливість, властива слов'янам взагалі — прагнення до символізму, який завжди більше цінувався слов'янами, ніж абстрактні розмірковування. Якщо догматичні істини важко спочатку засвоювались давньоруським народом, то висоту морального християнського ідеалу руська людина відразу відчувала всією душею. Автор аналізує різні форми народної творчості і відзначає в них високі справді християнські елементи.

<sup>22</sup>ТКДА. 1878. № 1. С. 172–196.

<sup>23</sup>Там само. № 11. С. 201–237.



З 1879 р. С. М. Сольський почав суміщати свою викладацьку й наукову діяльність з службою у Київській міській думі. Ще в 1871 р. його обрали гласним (депутатом) Київської міської думи, і це звання він потім незмінно зберігав 29 років, до останнього дня свого життя. 27 березня 1879 р. його обрали членом міської управи (виконавчого органу влади), а 26 квітня того ж року затвердили в званні виконуючого обов'язки міського голови (мера). 27 березня 1883 р. його повторно обрали членом управи на друге чотириріччя. Нарешті, 24 вересня 1887 р. він був обраний міським головою, двічі переобирався на наступний термін, і виконував ці обов'язки до кінця свого життя.

Вже та обставина, що С. М. Сольський близько тридцяти років був беззмінним гласним і близько чотирнадцяти років беззмінним міським головою, красномовно свідчить про його велику популярність і любов до нього киян. Як свідчать його сучасники, загально визнаними рисами його характеру були його бездоганна чесність, неупередженість, повага до думки інших, якими б часом тенденційними чи навіть несправедливими вони не були. Він завжди відгукувався на прохання всіх, хто до нього звертався за порадою, сприянням чи допомогою. В якості вищого представника міського керівництва він не прагнув будь-що наполягати на своїй думці, хоча міг це зробити завдяки своєму високому авторитету, але намагався серед чисельних думок депутатів думи визначити бажання більшості.

Всі ці якості характеру, разом з його рідкісною працелюбністю, невтомною енергійністю і відповідальністю викликали загальну повагу і об'єднали біля нього представників різних партій, напрямків і течій громадського життя Києва.

Глибокою повагою він користувався і в Академії: відразу ж після його звільнення з посади професора Рада КДА 19 березня 1897 р. обрала Сольського почесним членом<sup>24</sup>.

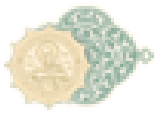
Але адміністративна діяльність С. М. Сольського майже не залишала йому часу на заняття наукою. З 1879 р. наукова діяльність його значно скорочується. До цього часу відносяться перш за все праці, в яких він розвивав раніше висловлені ним думки. Такими є його статті «Острожская Библия в связи с целями и видами ее издателя»<sup>25</sup> і «Каков может быть состав научных введений в книги Св. Писания в настоящее время?»<sup>26</sup>.

Перша стаття написана з приводу трьохсотліття з дня смерті російського першодрукаря Івана Федорова, котрий видав Острозьку Біблію. У статті говориться про мету видання і про участь у цій справі Івана Фе-

<sup>24</sup> ЦДАУК. Ф. 711. Оп. 3. Спр. 2313. Арк. 1–3.

<sup>25</sup> ТКДА. 1884. № 6. С. 293–320.

<sup>26</sup> Там само. 1887. № 3. С. 358–376.



дорова, і доводиться, що князь Костянтин Острозький не симпатизував протестантизму, як стверджували деякі історики, і виданням Біблії хотів дати православним зброю для боротьби з протестантськими впливами.

У другій статті висловлюється думка, що вступ до Св. Писання обов'язково повинен мати науково-критичний характер, тобто він не може ігнорувати поглядів критики на біблійну писемність, тому що лише тоді буде відповідати потребам часу й слугувати протидією раціоналізму. Склад наукового вступу автор визначає дещо інакше, ніж раніше, а саме: 1) походження й зміст кожної біблійної книги; 2) історія священного канону, й 3) історія священного тексту.

До цього ж періоду творчості відносяться численні критико-бібліографічні замітки і відзиви, що публікувалися в «Трудах КДА»: «Пророк Даниил и Апокалипсис св. Иоанна. Сочинение Оберлена. Перевод прот. А. Романова, Тула, 1882»<sup>27</sup>; «Руководственное пособие к пониманию Псалтири. Составил преподаватель Киевской Духовной Семинарии свящ. Х. Орда, Киев, 1882»<sup>28</sup>; «Жизнь Господа нашего Иисуса Христа. Опыт историко-критического изложения евангельской истории с опровержением возражений, указываемых отрицательною критикою новейшего времени. Свящ. Т. Будкевич, Москва, 1883»; «Материализм, наука и христианство. Сборник сочинений современных писателей XIX в.»; «Жизнь Иисуса Христа. Сочинение Эдмонда Прессансе, перев. с французского. Ч. 2, Санкт-Петербург, 1883»<sup>29</sup>; «Руководство к изъяснительному чтению Четвероевангелия и Деяний Апостольских. А. Иванова, Киев, 1886»; «Учебное руководство к толковому чтению Четвероевангелия и кн. Деяний Апостольских Д. Боголепова. Изд. 2 исправленное и дополненное. Москва, 1886»; «Толковое Евангелие от Матфея, составленное по древним святоотеческим толкованиям Евфимием Зигабеном. Перевод с греческого. Киев, 1886»<sup>30</sup>; «Жизнь и труды св. Апостола Павла. Ф. В. Фаррар. С английского перевода Ф. М. Матвеева. Т. 1 и 2. Москва, 1887»<sup>31</sup>.

Найбільшою повнотою і ґрунтовністю вирізняється відзив про твір прот. Т. Будкевича. Тут Сольський чудово пояснює, яка суттєва зміна відбулася у деяких поглядах новітньої західної критики на Євангеліє і євангельську історію порівняно з запереченнями старої раціоналістичної школи, і як відповідно до цього мають змінитись і наукові прийоми апологетів християнства. Будкевич не звернув уваги на новітню західну раціоналістичну літературу, й тому його праця присвячена боротьбі

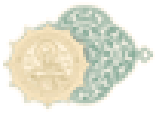
<sup>27</sup> Там само. 1886. № 9. С. 146–162.

<sup>28</sup> Там само. 1883. № 6. С. 356–368.

<sup>29</sup> Там само. 1884. № 12. С. 539–558.

<sup>30</sup> Там само. 1886. № 12. С. 713–724.

<sup>31</sup> Там само. 1887. № 1. С. 140–152.



з тими поглядами, які вже на час публікації праці заперечували й самі представники західної критики.

Про праці Ф. Фаррара Сольський зауважив, що англійський богослов чудовий майстер слова, коли він описує постаті, події та місця їх звершення, але в його поглядах часто зустрічається якась дивна суміш елементу ортодоксального й раціоналістичного, особливо в розумінні чудес. Праця Оберлена, за зауваженням Сольського, швидше належить до популярних, ніж до наукових досліджень; автор більше розмірковує з приводу таємничих пророцьких видінь і повчає читачів, ніж має на меті наукові висновки.

З зазначених двох керівництв до читання Четвероевангелія і книги Діянь Апостольських Сольський кращим вважав керівництво А. Іванова завдяки його апологетичному характеру, хоча праця Боголепова була кращою з погляду екзегетики.

С. М. Сольський помер 7 листопада 1900 р. і був похований на Лук'янівському цвинтарі м. Києва<sup>32</sup>.

---

<sup>32</sup> Титов Ф., свящ. Стефан Михайлович Сольский (некролог) // ТКДА. 1900. № 12. С. 633–640.



## Труды Киевской Духовной Академии